

Emnenr.

36

Fylke: *Gogn & Fjordane.*

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: *Fjaler.*Emne: *Helsing, fakta og åfurd.*Bygdelag: *Guddal.*Oppskr. av: *Eigvard Sørbo,*Gard: *Sørbo.*(adresse): *Dale i Sunnfjord.*

G.nr. 121 Br.nr. 3.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

1. Dei gamle i Guddal var det like tilgjerdslle med. Jamt yver let dei ikkje hingraisler te til-ampå i fakta og åfurd. Dei sa „ja“ og nei utan å leda vottej hand eller horrad. Dei som freista seg med slike, vart haldne for „vijspetre“, „vimsar“, „sjildeser“ o. s. f.v. „Da va ei gae sjildos da. Ho vijspa på kei på alle måta.“
2. Men helsa gjorde dei gamle på alle dei møtte, jamvel på Gramande. Det vart halde både for skam og toskeskap um ein ikkje gjorde det. „Dan syren he kje lært folkes, ikke, han kann kje helse ein gong.“ „Dan jenta kårte lære like vusta. Ho kann ikki heile dessmeire.“ Like og liknande spørsmål fekk dei som ikkje helsa. Viste ein at syren (eller kvinor - folket) hadde lært lektre, sa ein: „An (O) va godt stolle, an (a) helste ikki ein gong.“ Det var faste skikkjar når det gjaldt helsing. Rom Gramande til garda, var det alltid den Gramande som skulde helsa. Dette gjaldt ikkje berre på „tine“ og inne i høi, det gjaldt også innanfor høgjerdla. Høgjerdet bygdefolk på vegn, var det alltid
- 3.

god somd at den yngste helsa først. Men
mønstet ein byggemann og ein framand, var
det den framande som skulde helsa først.
Gjorde han ikkje det, helsa gav byggaman-
nen på den framande.

3. Helsingbordi ymsa. Kom ein granne eller ein
byggemann inn i stova lidleg ein morgor,
helsa han, "Gü'morn!" Var hūsbonden
inne, svara han som oftast: "Gü'signe
de!" eller, "Gü'sign' an." Sat hūsþekkt
og åt, ynsket framandkaren: "Signe matin!"
Men desh da han først når hūsfaren hadde
varhelsa. Var han som, "pleig på" godt kjend,
svara gjerne hūsbonden: "Takk ska du
ha!" eller, "takk ska an ha." Var han meir
framand, var svaret oftast heller plikt:
"Takk!"

"Var hūsbonden sjølv til stades, var det
han som svara, var han ikkje det, var det
som oftast hūsmori som fide ordet.

Sat folk i huset med arbeid nær framand-
karen pleig på, sa han ellers varhelsingi:
"Signe arbeie!" Han fekk som oftast "takk"
til svar. Men var han godt kjend, var svaret
gjerne plikt: "Takk! Du ð' lera så gjerne o
hjelpe me (os)."

Kom den framande inn i stova nær þekkt
laeg, helsa han som vanleg, og so la han lig:
"Signe kvila!" Laeg hūsbonden, mens han
var "ga folå", sa han oftast vend mot hūs-
bonden: "Signe kvila!" og deretter vend
mot dei andre i stova: "o'signe arbeie!"
Fra frukost (kl. 8) og framryver lig kl. 6-
7 i mørkeldern sa ein, "Gü'dag!" eller

"Gū-dajin!" Svarhelsingi var alltid den same: "Gū-signe deg." eller "Gū-sign'an." Gjime sa berre: "Signe de!" Fra klorsca 6-7 i mørkvekten på ein akebok: "Gū-kwæd." Svarhelsingi var dobbt før ein dagar.

Høgst ein på vegon, var helsingi gjerne denne: "Velkomm'nt!" Gjime svara "Takk!"; andre "Ja, velkomm'nt o!" Den fiste svara mån var vanleg mellom desse.

Hun ein hadde og andre helsingar. Goleis hingpar eg godt og møtte Første Kniekkleppa i gjeldogane (1912-14) og hars helsa: "Godt mot!" Bestemor mi fortalte at det var dei mest vanlege helsingsofti i hennar vengdom. Helsing: "Godt mot!" Svarhelsing: "Godt mot o" eller "Ja, godt mot, du!"

Sat ein attmis vegon og kvilte, helsa ein som kom gåande mot: "Gut i go fræ!" Svarhelsingi var jamleg: "Takk!" eller "Komm'e så til!" Hun var det ein god kjenning, sa ein kanskje med ein lakk: "Komm'e sitjande ne!" Gjime helsa gjerne som vanleg "Gū-madr.", "Gū-kwæd!" når dei kom fram på ein storskatt som sat og rødde. Hun so la dei til: "Gjene øvre!" eller "Gjene tolle!" Svarer var jamleg "Takk!"

5. At presten og "storkara" (storkara d.v.s. skikk som var kleddde, ikke eller som hadde av noko iet um det vanlige) hadde gjeldolingane verskild helsingsmåle til. Då letta dei gjerne på horudkinaaden og nikka med horudet. Men som oftest var det unalitleg og keitieg. Det syntet gremleig at no freista dei seg med noko som ikkje fall naturleg. Dei "stod ikke på heimegrimar."

Ein og annan stakk og hovudkunaden under armen når dei tala med „storkara.“ Hun da ferk dei og gjerne hassen på seg. Det var desfor mange som slett ikkje gjorde „krus“ for storfolket. Dei helsa på same måten til dei som ti arde. Og mørkleg nok: det var desse „storfolkje“ som mest veldnad.

A lett på „hauibuumain“ hūgbar og i øygi leygdefolket gjorde for andre enn presten like fram til 1910-15. Men so var det heller ikkje mange storkarar som ferdast i Guddal. Tegningane b.d. fann ingen på plikt med, dei stod u for nær arbeidane til dei. Men vilde ein vera „benipel“ (ovyrin) med motor, lett ein gjerne på hassen eller huva. Vart ein leygdamann ikke for det, kunne han klåga seg: „Han va då ovyrin at han lett på huia fyr me.“ Og hūgbar godt nok kalla sat og rødde inn ein som „heldt på å vesse yve hauie på dei.“ Brått sa den eine: „L' tenki me lyte se å lett på hattin fyr ãr.“ Da skratta hine: „Ja, da ska me jere!“

„A lett“ på hassen for ein leygdamann, var mest like prisbelønninga „a klappe se i røva“ - eller a spøkje i lovin.“

6. By hūgbar berre ein mann og har sett sta med hovudkunaden under armene, og det var ein som tala med presten. (1910-12?)

Hun far og mor fortalte um det. Dei som freista seg med slice «apekattstykke», fikk oftest utnumme. Og hūgbar ein. Hukalla han „desjilir“ - d. v. s. „prestedellarin“. Hau „desa“ med presten. („prestedesarin“)

7. Til sunnags og til høgtid var det ofte noke ser-skilt med helsingi. Kom ein granne inn i stova, helsa han som oftast „Gii'morn", „Gii-dag" eller „Gii'-kveld". Jamleg la han til „i stova." („Gii-morn i stova") etter han hadde fått den vanlege svartelsingi, „Gii'-sign' an." Ynsklu han, „o goc helg!" Svarhelsingi var då jammast „taue" eller „Ja, goc helg o!" Sume ynsklu: „Goc helg i gara!" (i tina, i stova.)

8. Grannane handhelsa aldri på kvarandre utan når dei kom til gjestebord, ved kyrkja eller andre samlingar. Men før dei sjeldan kom inn, eller var det lenge sidan dei hadde råkast, brücka dei det jamb. Og då så dei gjerne: „Ja & så lenji sia me he finn' ist, e triv me lyte helce opp i hånda." Og så helsa dei stova røndt både på bora og store.

Mestet bygdefolk i byg eller ved kyrkja, var det vanlig „a helce opp i hånda" og „a taue syrist."

„A taue syrist" var far mange leia visst som a helsa. Ein gjorde det både ved innbog i heimen og i kyrkja og andre stader. Ein vanlig ordvendring var også: „E ska helce heima fra." Svært var då jamleg: „Dakk!" eller „A takk!" So var det ei pliitt tog'n, og so kom spørsmålet: „Korleisene leve de?" eller „O de fiske?"

Ein ordvendring til som var vanlig, var: „Ta neitt føre du må de?"

9. A pyna hūgrøtsler med a „kleggja" førek på presla" var t reknar for tilgjessle. Sume gjorde det, men fekk jamleg ordet „gg o ve

"Sleipe," "falske" eller liknande. Ein som vart sevra for ein "fassetbrænde" klappa alleid folk på øxslene, men når han var full, vilde han kyssa foen på gáken.

"Slike folk ska dei vere de fyr", sa bestemor.

10. Når kyrkjeklokken ringde, var det vanleg at karane tok av seg høva når dei for etter vegen. Kvinnene stoppa opp litt og snilla jesusnamnet.

Kortleis foen hadde seg på åkeren når dei høyrde kyrkjeklokkja, kan eg ikke segja. Men var så langt innan i mi grond at mi høyrde henne ikke. Men eg veit ein mann frå lengja sa alleid: "No signa ar ævie."

- 11-12. Desse to spørsmåla er beider og med.

13. Ja, ein var alleid nøyne på tidspunkt for helsingordi. Og trær til festninga verdt slik:

"Gju'- motr." fram til frukost. (kl. 8)

"Gju'- dag." Fra frukost fram til kl. 6-7.

"Gju'- kveld." Fra kl. 6-7 og utetter.

Telfarshekingi var slik:

"Farvel!" like fram til kveld. (kl. 6-7)

"Go'- velt" Reinare - fra 6-7 og utetter.

Ein sevra det for "gaper" om ikke brukte helsingstidene rett. Han he må ikke vel på kveld o morgo ser da iet fy."

14. Tidskiflet er komme. I dag er det ikke sevra korkji for "gape" eller usomuleg i hessa "morn" heile dygn - både når ein kjem og når ein går. Det er ikke leggdeforsel det jamnt yver. Det vert sevra for tilgjessle. Ein og annan "vinson" (aperattur) freistar, men før om Dost ein flue i ryggjivin."

Nokon nokon "møn", vert mange svarlauee.
 "Ja, møn o", svaraar sume langt om lunge.
 Og hūpsar ei til ötskomen Kvinne sa: "Han
 helske så loye. Og varst så dått mæ, e visse
 ikkje ka e skui svara."

Sume har og freista seg med "go-kvæd" i
 Staden for "go'-natt", men heller ikkje
 den helsingforni han vein ne romr.

16 og 17. Ver aet svara på.

18. Ja, ein kunde og ynskja "Giuca mæ'arbeia."
 "Te luica mæ arbeia.", "Goe kile!" Gvara
 var som oftast "taus".

19. Når framande kom gards, helsa dei feyst dersom
 dei råka nokon üle på tunet. Men når den
 framande kom inn i stova, tok han eellid hel-
 ringi oppa att. Da så han gjeone: "Giu-dag
 i stova!", "Giu-dag i huset!"

Hadde ein hede nokon til gjelsbott, gjekk
 ein ut "på hoppa", "ut på hella" eller "ut på
 hune" og tok imot dei. Var det karar, var
 det huisfaren som tok imot dei. Var det kvin-
 ner, var det huismoti. Den framande helsa da
 både "ut" og "inn". Og dei helsa "opp i
 hånda."

20. Vilte nokon framand tale med huisens folk,
 bad dei ved framande som dei viede tala med
 "fylgi ut fej'døja." Og hūpsar so godt fra' gie-
 dagane at del kom ofte ein mann som var
 hingkjeld og vilde tala med han far. Han
 sa ði: "Fyl me ut tilvercta, Sörn! eller" Og
 sørn ha svakca nokre os mæ de Sörn!" Dei
 gjekk ði ut på tunet, men me som var inne,
 me høyrde kvart ordet, for far måtte rosa
 inn i øgra hans.

Det var også berre karane som hadde denne strikkon, kvinnene gjorde det same. Og høgsar so godt far spørde mor når ho hadde vore hentet ict og kom inn att: "Ra va ho vilde de?" Da lo gjennom mor og svara: "N' nei, da va også noke større."

Dette å hente føen, te sies o' tale me dei, var ein almenn strikk i Gjiddal. Og denne strikken har halde seg like fram til vare dagar. Ein kunde ofte på Kyngibakken og andre stader høysa plikt vondigar som desse: "O skai' ha praka libetta med de, jörn", "Kom hett libetta", "He dei til he høyre vamte?" O.s. fr. e. Og høgsar so godt kona mi, som også er guddolig, vart førsøndra første gongen ein mann, "henta me te sies."

Gjennom gongen kunde det most vera "dilerend" dei bar fram, men som oftest var det reine kvardagsding, dei hadde på hjarta, plikt som alle kunde høysa.

Fotlaede noko seinare at dei hadde praka me notin, brukta dei som oftest denne ordlegginga: "O tok han(him'e) te sies o praka me an (inn'e.)

Ein gammal lærar som kom fra Nordfjord, Rasmus Hole, var so forleira på denne strikkon. Han kunde også skylla kva som låg til grunn. Tok tok han, te sies" for reine porråking.

21. I vare dagar bankar ein på for ein slig inn i stova til framande. I andre sider gjorde ein det astti. Da kunne føen i huset kveppa til. For dei rest visste det, at ein framand innfor døi.

22. Kari norkon „banka på“ døri, sa dei som var inne: „Komme inn!“ eller „Gåg på!“ seinare har kunde teke til med: „Versågo!“ men det er siste åri - og ikke alment.

23. Her blir eg det vil høva med ei liti presering: Det er vinterdag. Alle er det iver. Knøien har kverveldans iim nos og vegg. Men i stova på garden Backen i fylke Guddal er det lognt og koseleg. Grassturr lejdekked durar og brenn i den nye kokeomnen.

På golvet plundrar husfaren, Hans, med ein vedaskede, og sonen Götrv hjelper han. Skorespor og hovlerist og knivspor flyt mellom arbeidsveldet, slukt somr oravarar, sager, høstar og „heulefjola“. Ein hoggestable står midt på golvet, og visse, ei breikloda hile stor ved siden. Ho er karane i ferd med å selja veivende i sleden. Dei har natt brukta „veiendemotrin“ og fått hot i meigane.

På ein stol sit stikkje fråommen sit husmor, ho Johanne og spinn. Ho av gjintingane „kryllar“ åt henne. Nær andre sit og strevar med „Katkisma“. Ho par gitar sit på golvet og lagar røystkasteller. Alle er utsprukne med sitt. Bare ho mor (Johanna) tykkest ha plunder til litt tidsryte. Før imillon ho rettar gjintingen i „Katkisma“, syng ho: « Det høndte i Gista », ein song frå „Kivs Sange«.

Braa går døri opp og han Baudic på fjellgarden kikk på inn. Han bruker først ryggen sin husføret og let ast døri. Og vunder han seg over høstar: „Gii-dag!“ Far ser opp, tek skire-kniven ut av munnen, honom har han haft mellom tennene, spissar og svoshor: „Gii-sign'ar!“ Da tek han Baudic etter

ordet: "Takk fy risk! O leikar mo arbeid!"
 "Jól takk fy' siste!" svarar Hans, "men
 arbeid veit e ikki om da d' morka leikar
 mo." "A' da ren ikki verre ut," troystar
 Bendik.

"Finnt inn'a frå dørene!" segjer ho Johna.
 Ho reiser seg, tek ein krakk (stol) ei av gjent-
 ingane han hatt, oppar nver han med
 handi og segjer: "Set de ne!" "A' dei skul
 kji jere morka bryg fy da om m' e kjøme rekande,"
 svarar Bendik seg og set seg. Han tek høva
 av seg og legg henne over eine laret, krempar
 og tek til bord: "O skul' helse heima!" "Takk!"
 svarar husfaren eller husmori, men legg til:
 "O du foiske?" No er røda komi på bord.

24. Hatten eller høva tok ein aldrin av for ein pelle
 seg. Sume sat gjerne med horudkunaden på.
 25. Vanleg da ein: "Finnt inn'a frå dørene!" eller
 "Ja' dei fær siði!" eller til dei ein ikki vurde
 større på: "Finnt de et kast å hukgi de ne på!"
 Men alle vart ståande ved døri til dei var bodd
 recess.
 26. Gang framande og slie ein vurde på, gjorde ein
 alltid plas på. Slike vart alltid oppussa,
 og var det rusket på golvet, svara husmori
 seg: "Me he da på regje!"
 27. Sjá svanfor!
 28. Ein som var bodd til gard, hadde alltid opp i
 i hånda" når korn. Og han høsa alle, både
 korn og vaksne. Når husfaren og husmori tok
 han i handi, gav dei "Vel komon'ir!"
 eller "Du fai vera velkomon'ir!" Han som
 fekk "velkomstheisinga", svara alltid
 "Takk!"

30. Vilfarskjøringi var jamleg: "Far vel!" og "Go-matt!"
31. Skilde nosten ut på ferd, gresk han som for: "De får no leve vel!" Dei som stod att heime, svara ðó: "Takk, de da same! O luksale seis!" Harr som fort, svara "takk!"
- Skildest ein med nosten med othi for at det var siste gong, vart det gjerne lagt til den vanlige vilfarskjøringi: "Me best vel ikke for i himonela!"
- Gjæret vart gjerne da noko poigmelta og oppgjeve: "Ja nei, me jere minn' ikke da." Slike skunder ha ein noko rors i "Takk fy" i dag! eller "Takk fy no!" Det var som ein vilde takke for at eit heilt liv. Gjæret fekk same undertonen: "Sjøltakk!" (Sjøltakk fy allt!)
- 32-33. Hui, vaksne bala atti med slikt. Dei var so altfor blidige til det. Men born kysk ein ofte.
34. Daða ein: "Fa'minn'e a de."
- 35-36. Utgjent.
36. "Fa'minn'e!", "Eje me minn'e!" eller "Fa' lishmann'n'air!"
37. Ja, det var vanlig å haeta more med nasen til ungane. Ofte spurde ein: "Ika me heyle nos?", eller "B heyle fa' nosa di." eller "Eje me nosa di!"
- 40-41. Dette kunne både skyldjaek og framande gjera med born, men aldi med vaksne. Den spela og lelygskaperen inn. Attað dei hadde "heyle" eller "ter" nos til ungane, eta dei: "Ty ei store nos du he!" eller no he ða fått nosa mi!"
- Dei som eta hest ði for si aigi nos. Ofte kunne ungane konna på gråten. No vert dette berre gjort mellom foreldre og born eller oppskir innløvver. Ein oftest for smelle-gjærer.

12.

Ein annan støgg leit same brair med, var òg
lysta bora eller hovudet. Dei la ða òg hand
over kvar kjefta og lyfke.

- 42-43 Ja, vaksne og barn kunde gjera det, men
alsti vaksne og vaksne. Dei var for blyge til
det. At mann og kone eller gjerslefoek kunde
'kjarkast' so noror sij på, var ubekr. Det
var rettva for usonneleg. Dei var følande
vare um seg soleis. Det vert fortalt um
ein brudgom at han vilde leggja hand i um
hjel på hriði, dei sat på langbenken i
dansestova, men då svatt ho umdu og lo.
Brudgomen vart minna og settu i: "du he
kje alltid so på redd me." Da synk det
på henne korteis ho var pleis. Brudgomen
hadda i hraða."

44. "Ja, ordet 'ti hraða' vart mykji mytta. Senare
kom ynskemáten 'Gratulerar!'. Men det
var ólike, som vilde ve noðe som tok te
mæ." Dei tok etter og stakkara o leyfosa, ja."

45. Ynskordi var, "Goe jüd.", "Godt nyår." (áv.),
"Lukke ma heljine.", "Sigre jüla.", "Sigre
helja.", "Lukke mið da nye ára.", "Sigre da
nye áre." o.f.v. Gav ynskemáten jamlegi: "Takk
da same!" Senare kom ynskordi: "Takk
ilige maide." Kic sa og "Lukke ma haja.",
"Sigre haja!" mið det var briðlaups eller
barnsól (barsól). Yme ynskemáten brukka
ein og ved andre gladehøgtider. Þ dei sist
tjuðe ári har ordet "Gratulerar!" sege
inn. Men mo tok det lit å eta seg íst allt.

46. Þerlege segimátar eller fróystarord kjunner ej
ikki lit vart mytta ved döðfall og motgong.
Dei gamla lagu óri eller best eone. Ofte hóipde

ein vondrige som disse: „Da vant tongt fey dote no!“ eller „De lyt like på han oppye no!“, „Måtte bárherru ve me doce!“, „Dan same på grøte han glee o.“

47. Støy vondringar ein bruka når ein taka, og unner
at ikkje heim let oss falla her og, slik ein lest
fann dei - og slik ein best lysh dei hørde. „Å ja,
da verte kona a° like på!“, „Da he di rett i!“,
„Å ja, me far må hui da!“

48. Det var vanleg a° soila iet liki. Det gjorde ein
i heimen. Ein var kista min i stova, dette
hunne på to krakkar, men under på golvet
hadde ein eit avlidle eller ein stor lindelid.
Op, tok ein ta loki, letta leikbriddla av horridet,
på liket lag med lest andlet. Ein mann i
laget gjorde seg til talsmann for både
skjeldforsk som levde alt og for han eller ho
som lag på likstrå. Han som „soila“ var
antent ein byggdmann eller herar i grondi.
Han som „soila“ var oftaast med og song ytre
liki. „Heie song leide føre og etter skileingi,
dessutan når ein var liket iet or stova, før
ein for frå kined og sidan for kvar gard ein
for framrum. Og det var ikke områsingjing,“
mei, dei (det var ofte he soigarar, men alltid
two) so det svara i alle åser. Ofte hadde
ein det slik at den eine songaren hadde
ansvaret for første leiden av eit verb og den
andste for neste leiden av verbet.

Det var visse salmrar ein mytta både
fyre og etter, skileingi.“

Hann som „soila“ gjorde seg til talsmann
for den beintfalte. Med gråtmole taka
han frå den avlidne, taska - fyrt dei

nærast, og så vidt reingen sy rett til slukt og venner. Sjølva gjorde han seg til mālvemann for dei som levde att, takka dem avlidne for alt godt høste i sort og gleda.

Mange hadde stor tame i "a' røila". Dei persa føroret til å gråla på det ofte var mist. Ein stelingstala vart mælt etter kor mykje førek gret.

I ein av dei fyrste døri var herar gjort det so lit at ey måtte smile." Setta på os ein mann til meg: "Gi lenge dei sto inn papira, verde e ikki på du, men da' du staker da i lomma, gret dei fleste ta' urs."

49. Ja, ein kunne syna vepnadr for førek med å nikkja. Men des vart Gjeldan gjort. Kyrromaden låg i heile verden.

50. Famalestingane sa alleit, "du" til kvarandre, og dette sa, "du" til alle yngre. "De bruka ein lit slette førek, til føredra og til noson ein vilde gjeva "ere på". "F" og "jer" kinner ey ikki fra Guddal.

51. Ja, ein nyttet, han" og "ho" i Guddal, særlig i Nørre Guddal (Høstlandsdal). Der høyrde ein ofte utslag som disse: "O arr ikke å junge?", "Kan ska an i dag?", "Ika' arr langt?", "O an boin i goddaga?" (brudsseip). Fleire fall og verdigrace mai ein tala til ei kvinne, "ho" eller "O".

— " — — " — —